

DOI: 10.31866/2410-1176.40.2019.172708

УДК 7.04(477)"20"

**ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО ІКОНОПИСУ**

Цугорка Олександр Петрович

*Професор,**ORCID: 0000-0002-7742-2143,**e-mail: tsugorkaalex@gmail.com,**Національна академія образотворчого**мистецтва і архітектури,**Вознесенський узвіз, 20, Київ, Україна, 04053*

Мета статті – розглянути тенденції і з'ясувати перспективи розвитку українського іконопису XXI ст. у контексті відродження національного сакрального мистецтва. Методологія дослідження. Використано історично-порівняльний метод (для дослідження динаміки розвитку стилю українського бароко); метод стилістичного мистецтвознавчого аналізу (для визначення особливостей техніко-технологічних прийомів та живописної стилістики в творчості сучасних українських іконописців); типологічний і системно-структурний методи (для виявлення індивідуально-стильових особливостей поєднання традицій барокового іконопису з академічною технікою та новаторськими тенденціями). Наукова новизна. З'ясовано специфіку синтезу українського академічного живопису із художніми традиціями, сформованими за доби бароко в контексті розвитку сакрального мистецтва України кінця XX – початку XXI ст.; досліджено творчі методи й естетичні принципи провідних сучасних вітчизняних іконописців; розглянуто тенденції й перспективи розвитку барокових іконописних традицій в українському сакральному мистецтві відповідно до специфіки соціомистецького простору XXI ст. Висновки. Український іконопис XXI ст., зберігаючи колорит традиційного сакрального мистецтва і національної культури, сформований протягом багатовікової історії, відкритий для нових художніх тенденцій. Нині відбувається синтез нових тенденцій, новаторських художніх рішень і традиційних мотивів національного церковного мистецтва різних періодів. Іконопис доби українського бароко, що характеризується унікальними стилістичними ознаками, принципами естетично-чуттєвої та духовної краси, для багатьох сучасних митців є основою художнього пошуку, синтезованого підходу та авторської стилізації, органічного поєднання стародавніх іконописних традицій та сучасних естетичних вимог, що виявляється в посиленні реалізму, народної символіки, натуралістичних рис утілення образів національних ідеалів.

Ключові слова: сучасний іконопис; сакральне мистецтво; українське бароко; авторська стилізація; синтезований підхід; іконописні традиції.

Вступ

Сакральне мистецтво є найважливішою частиною національного спадку України, а іконописна творчість нині позиціонується як один із затребуваних жанрів сучасної художньої культури, що пов'язано з відбудовою зруйнованих релігійних центрів, активізацією храмового будівництва в Україні та потребою відродження духовних традицій української нації – процесом, який передбачає оновлення релігійної самосвідомості. Наділена духовною привабливістю та силою, ікона, відповідаючи запитам та пошукам сучасної людини, транслює традиційні духовні цінності й моральні стандарти.

Отже, проблема вивчення сучасного іконописного мистецтва, дослідження його основних тенденцій та напрямів естетичного пошуку в сучасних обставинах набуває особливого значення. Актуальність дослідження зумовлена тим, що на сьогодні практично відсутні наукові праці, де б здійснювалася спроба осмислення й структурування художніх процесів українського іконопису XXI ст.

Проблематика сучасного українського іконопису досі не набула відповідного висвітлення, незважаючи на окремі ґрунтовні праці й публікації вітчизняних науковців, що присвячені означеному питанню. У мистецтвознавчих дослідженнях Л. Муляр «Навчально-творча майстерня живопису і храмової культури Миколи Стороженка в НАОМА: тенденції і перспективи» (2009), Д. Степовика «Нова українська ікона XX і початку XXI століть. Традиційна іконографія та нова стилістика» (2012), А. Сімонової «Візантійські традиції в сучасних розписах православних храмів України

(кінець XX – початок XXI ст.)» (2015) та ін. здійснено комплексний аналіз специфіки православного іконопису; розвитку релігійного живопису України в історичній ретроспективі; досліджено регенерацію українського іконопису як цілісного мистецького явища; специфіку української ікони як духовно-естетичного феномену; виявлено джерела, стилістичні та техніко-технологічні особливості сучасних церковних розписів України. Проте традиції українського бароко в контексті розвитку вітчизняного сакрального мистецтва XXI ст. не висвітлені в наукових працях й донині.

Мета статті

Мета статті – розглянути тенденції й перспективи розвитку українського іконопису XXI ст. у контексті відродження національного сакрального мистецтва та виявити особливості синтезу кращих традицій академічного живопису з унікальними художніми набутками доби українського бароко в творчості вітчизняних іконописців XXI ст.

Виклад матеріалу дослідження

Ікона – це твір мистецтва, у якому відображається естетичне почуття художника; художньо-духовний феномен, у якому православне світосприйняття виражається через художній образ; виявлення світу, у якому співпадає істинне й прекрасне, що зумовлює стиль і характер письма, зміст і глибинність образів.

Нові храмові декорації – настінні розписи, іконостаси й ікони – дають підстави вести мову про стилістичне багатоманіття вітчизняного церковного мистецтва кінця XX – початку XXI ст., про досягнення українських художників у процесі освоєння, розвитку й інтерпретації православної іконографії, специфіку творчого підходу до тлумачення традиційної релігійної тематики та сюжетної основи, особливостей поєднання художніх традицій і мистецьких новацій, які в сучасному українському іконописі характеризуються наявністю стійких та суперечливих моментів.

Традиція – соціальний і культурний спадок, що передається з покоління в покоління й відтворюється в певних суспільствах та соціальних групах протягом тривалого часу (Бажанова, 2010, с. 160) – характеристика не лише стабільності й стійкості, але й інерційності в мистецтві. Завдяки традиції людство засвоює досвід поколінь шляхом відтворення моральних і духовних цінностей, естетичних і філософських ідей, способів світосприйняття та ін. Мистецтво не може перебувати в статичному стані, без розвитку й оновлення, характеризуючись єдністю традиційного й новаторського.

Основними варіантами взаємодії традицій іконописного мистецтва й новаторського художнього підходу в українському іконописі XXI ст. є симбіоз (співіснування) та синтез (результат взаємного пристосування).

Однією із тенденцій вітчизняного сакрального мистецтва XXI ст. є звернення до традицій, сформованих за княжої доби та часів українського бароко.

Відзначимо, що сучасний іконопис в Україні, якому властиві багатообразність і власний неповторний колорит, отримавши форму масштабного явища, великою мірою зорієнтований на досягнення кращих майстрів стилю українського бароко, унікальна історія формування якого безпосередньо пов'язана з національно-визвольним рухом на території українських земель. М. Стороженко стверджував, що основні напрями мистецького руху на Україні наприкінці XX – на початку XXI ст. визначив саме стиль доби українського бароко (Петрук, 2018, с. 19). Естетичні й філософські принципи, алегорично-символічні особливості і своєрідність художнього вираження барокового іконопису на сучасному етапі відроджується й еволюціонує відповідно до провідних тенденцій соціомистецького простору XXI ст.

Варто наголосити, що вітчизняна іконописна традиція протягом минулих століть поєднувала специфічні художні форми, а відповідно – й засоби виразності, що не завжди відповідали церковному баченню іконописного образу. Ікона може бути виконана на високому художньому рівні, проте надмірний символізм інколи позиціонується як ігнорування людської природи Христа – догмату Боготілення. В українському іконописному мистецтві XXI ст. спостерігаються тенденції до переосмислення розмаїття компонентів вітчизняної іконописної традиції в пошуках сучасної художньої мови.

Сучасний естетичний пошук в українському іконописі базується на процесі освоєння й переосмислення іконописного канону – універсального критерію, на основі якого складається враження приналежності іконопису до певного напрямку та специфіки його художнього трактування, авторської інтерпретації. Звернення до догматичних основ іконопису сприяє осмисленню ікони не лише як художньо-естетичного феномену, а і як цілісного вираження православного світобачення через художній образ.

На думку В. Бичкова (2010, с. 380), канон – «спосіб вираження на візуальному рівні рівня вічного буття і створення системи символів, адекватних культурі свого часу» – як носій традицій певного художнього мислення та відповідної художньої практики, на структурно-конструктивному рівні виражає естетичні ідеали певної доби, народу, культури, художнього напрямку й ін., проте, зі зміною культурно-історичних епох та пануючої системи художнього мислення певною мірою гальмує розвиток мистецтва, заважаючи адекватному відображенню духовно-практичної ситуації. Дослідник зауважує, що лише зі зміною духовно-естетичного досвіду людини на новому етапі культурно-цивілізаційного розвитку канон може бути закріплений у новій канонічній системі.

За доби Середньовіччя в християнській православній культурі глибинний духовно-естетичний досвід у галузі образотворчого мистецтва було оптимально закріплено чіткою й естетично значущою системою іконографічного канону. Грандіозна система образів (основа художнього мислення іконописців княжої доби), обмежуючи митця в загальнокомпозиційній та сюжетно-тематичній лінії, надавала необмежені можливості для вираження формою, ритмом і кольором. Проте з XVII ст., під впливом суспільно-політичних та міжкультурних процесів, канонічна свідомість в українській культурі починає зменшуватися – тенденції синтезу в українському іконописі призвели до трансформування канону. Західноєвропейські впливи позначилися на рівні тлумачення об'ємної форми, у посиленні реалістичних тенденцій, особистісно-індивідуального типу творчості, власного естетичного досвіду художника, а національно-визвольна ідея посприяла сенсово-змістовим змінам в іконописі, інтегруванню рис народного живопису, самобутнього життєствердного бачення світу й прагненню виразити його в художніх формах.

Нині розвиток українського іконопису відбувається в рідчій наслідування практики й досвіду канонічної православної ікони та синтезуванні унікальних досягнень майстрів доби українського бароко, багатого спадку живописного реалістичного напрямку в сакральному мистецтві.

Основними тенденціями естетичного пошуку сучасних українських іконописців є копіювання стародавніх взірців, зорієнтованість на сформовані іконографічні канони (оскільки відхід від канону призводить до порушення внутрішньої гармонії ікони та перетворює її на художній твір християнської тематики) й авторська стилізація – творча інтерпретація певного взірця або стилю з метою надання іконі сучасного звучання (передбачає високий рівень професійної підготовки). Наголосимо, що саме авторська стилізація нині є характерною ознакою іконописної творчості професійних українських художників; вона найчастіше зустрічається в іконостасах відбудованих та новозбудованих храмів.

На рівні академічної школи важливе значення в процесі художніх пошуків на основі мистецтва українського бароко сучасних вітчизняних митців відіграє діяльність майстерні монументального живопису та храмової культури професора М. Стороженка, що при Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури (1994 р.). На думку Ю. Майстренко-Вакуленко, М. Стороженко наповнив українське бароко «філософським сенсом сучасних аспектів образотворчого мистецтва», що посприяло новому осмисленню стилю та піднесенню його на концептуально інноваційний щабель (2018, с. 13).

Крізь призму традиційної іконографії митці шукають інноваційне й індивідуальне осмислення образів; у власній художній манері вони розвивають стародавні естетичні принципи відповідно до провідних тенденцій сучасного мистецтва.

Викладачами й випускниками майстерні було створено іконостас для церкви в с. Старопетрівці (1997 р.); здійснено розпис церкви Святого Миколи Притиска (1998–2000 рр., Київ); іконостас і настінний розпис Свято-Михайлівського кафедрального собору (Житомир); екстер'єр купола храму Святого Іоана Богослова (с. Великі Дмитровичі, Київська область) та ін. Метою художників є створення унікального українського художнього наповнення храмів на основі синтезу багатовікової традиції, специфіки художньої мови та кращих досягнень світового мистецтва.

Відродження й розширення богослужбової практики в Україні наприкінці XX ст. посприяло створенню іконописних майстерень. Сьогодні в багатьох релігійних осередках діють іконописні школи (Інститут іконописного мистецтва при Чернівецькому православному богословському інституті, Іконописна школа Києво-Печерської Лаври, Криворізька іконописна школа прп. Андрія Рубльова, Криворізька іконописна школа прп. Аліпія Іконописця, Кам'янець-Подільська іконописна школа на честь апостола і євангеліста Луки та ін.) та короткострокові курси іконопису (наприклад, перше вітчизняне стаціонарне відділення іконопису (шестиденне навчання) діє при Іконописній школі преподобного Порфирія Кавсокалівіта) (Полтавская Миссионерская Духовная Семинария, 2019).

Протягом століть важливою умовою розквіту іконопису було гармонійне поєднання духовно-моральних та професійних аспектів у підготовці іконописців. Завдяки ґрунтовним дослідженням стародавніх творів сакрального мистецтва, оволодінню технікою малювання, вивченню стилістичних

особливостей та іконописної мови в майбутніх іконописців формується особливий підхід до осмислення ікони, предметом зображення якої є світ духовний, осягнення глибинних структур, що пов'язують святі образи з формою їхнього вираження.

Особливої актуальності в процесі осмислення специфіки нових засобів виразності в сучасному іконописі набуває професійна освіченість, досвід іконописця та внутрішнє відчуття смаку.

У статті розглянуто специфіку синтезу вітчизняного академічного живопису із художніми традиціями, сформованими за доби бароко в контексті розвитку сакрального мистецтва України кінця XX – початку XXI ст.; досліджено творчі методи й естетичні принципи провідних сучасних іконописців; з'ясовано тенденції й перспективи розвитку барокових іконописних традицій у вітчизняному сакральному мистецтві в контексті соціомистецького простору XXI ст.

Висновки

Отже, український іконопис XXI ст., зберігаючи своєрідний колорит традиційного сакрального мистецтва й національної культури, сформований протягом багатовікової історії, відкритий для нових художніх тенденцій. Нині відбувається синтез нових тенденцій, новаторських художніх рішень і традиційних мотивів національного церковного мистецтва різних періодів. Іконопис доби українського бароко, що характеризується унікальними стилістичними ознаками, принципами естетично-чуттєвої та духовної краси, для багатьох сучасних митців є основою художнього пошуку, синтезованого підходу й авторської стилізації, органічного поєднання стародавніх іконописних традицій і сучасних естетичних вимог, що виявляється в посиленні реалізму, народної символіки, натуралістичних рис утілення образів національних ідеалів.

З огляду на недостатнє осмислення означеної проблематики набуває актуальності проведення комплексного мистецтвознавчого дослідження специфіки впливу естетичних традицій українського бароко на розвиток сучасного вітчизняного іконопису стосовно виявлення шляхів його відродження та подальшого еволюціонування в умовах сучасного соціомистецького простору.

Список використаних джерел

1. Бажанова Л. М. Конфликт традиций и новаций в контексте глобализирующей культуры. *Вестник Ставропольского государственного университета*. 2010. Вып. 68. С. 157–164.
2. Бычков В. В. *Эстетическая аура бытия*. Москва : МБА, 2010. 783 с.
3. Іконописна школа імені преподобного Порфирія Кавсокалівіта. *Полтавская Миссионерская Духовная Семинария*. URL: http://missia.org.ua/Iconography_school_ikonopisna_shkola/. (дата звернення: 15.05.2019).
4. Майстренко-Вакулєнко Ю. В. Барокові принципи у системі викладання рисунка в майстерні живопису та храмової культури професора М. А. Стороженка. *Микола Стороженко – художник, педагог, людина* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 8 листоп. 2018 р. / Національна академія мистецтв України. Київ, 2018. С. 11–13.
5. Муляр Л. Навчально-творча майстерня живопису і храмової культури Миколи Стороженка в НАОМА: тенденції і перспективи. *Сучасні проблеми художньої освіти в Україні*. 2009. Вип. 5. С. 177–183.
6. Петрук Р. І. Етапи ведення роботи в екстер'єрі купола храму Святого Іоана Богослова, що у с. Великі Дмитровичі, Київської області під керівництвом професора Миколи Стороженка. *Микола Стороженко – художник, педагог, людина* : зб. тез доп. наук.-практ. конф., Київ, 8 листоп. 2018 р. Київ, 2018. С. 19–20.
7. Сімонова А. В. *Візантійські традиції в сучасних розписах православних храмів України (кінець XX – початок XXI ст.)* : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.05 / Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2015. 469 с.
8. Степовик Д. В. *Нова українська ікона XX і початку XXI століть: традиційна іконографія та нова стилістика*. Жовква : Місіонер, 2012. 288 с.

References

- Bazhanova, L.M. (2010). *Konflikt traditsiy i novatsiy v kontekste globaliziruyushey kulturyi* [Conflict between traditions and innovations in the context of culture globalization]. *Vestnik Stavropolskogo gosudarstvennogo universiteta*, issue 68, pp. 157–164.
- Bychkov, V.V. (2010). *Esteticheskaya aura bytiya* [Aesthetic aura of being]. Moscow: MBA.

Ikonopysna shkola imeni prepodobnoho Porfyriia Kavsohalivita Icon-painting school named after the Reverend Porfiry Kavsohalivita [Icon-painting school named after the Reverend Porfiry Kavsohalivita]. *Poltavskaia Myssyonerskaia Dukhovnaia Semynaryia*, [online] Available at: <http://missia.org.ua/Iconography_school_ikonopisna_shkola_/> [Accessed: 15 May 2019].

Maistrenko-Vakulenko, Yu. V. (2018). Barokovi pryntsypy u systemi vykladannia rysunka v maisterni zhyvopysu ta khramovoi kultury profesora M. A. Storozhenka. Mykola Storozhenko – khudozhnyk, pedahoh, liudyna [Baroque principles within the system of drawings teaching in Professor Mykola Storozhenko's painting and temple culture studio]. *Mykola Storozhenko – khudozhnyk, pedahoh, liudyna : tezy dopopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kyiv, 8 lystop. 2018 r. Ukraine, Kyiv, November 8 2018*. Kyiv: National Academy of Arts of Ukraine, pp. 11–13.

Muliar, L. (2009). *Navchalno-tvorcha maisternia zhyvopysu i khramovoi kultury Mykoly Storozhenka v NAOMA: tendentsii i perspektyvy* [Educational and creative workshop of painting and temple culture of Nikolai Storozhenka at NAOMA: trends and perspectives]. *Suchasni problemy khudozhnoi osvity v Ukraini*, issue 5, pp. 177–183.

Petruk, R.I. (2018). Etapy vedennia roboty v eksterieri kupola khramu Sviatoho Ioana Bohoslova, shcho u s. Velyki Dmytrovychi, Kyivskoi oblasti pid kerivnytstvom profesora Mykoly Storozhenka. [Introduction works at domed exterior of John the Apostol Cathedral located in Velyki Dmytrovychy village, Kyiv region under Mykola Storozhenko's direction]. *Mykola Storozhenko – khudozhnyk, pedahoh, liudyna, Abstracts of Papers of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Ukraine, Kyiv, November 8 2018*. Kyiv: National Academy of Arts of Ukraine, pp. 19–20.

Simonova, A.V. (2015). *Vizantiiski tradytsii v suchasnykh rozpysakh pravoslavnykh khramiv Ukrainy (kinets XX – pochatok XXI st.* [Byzantine traditions in modern paintings of Orthodox churches of Ukraine (the end of XXth – the beginning of XXIst century). D.Ed. Kharkiv State Academy of Design and Fine Arts.

Stepovyk, D.V. (2012). *Nova ukrainska ikona XX i pochatu XXI stolit: tradytsiina ikonohrafiia ta nova stylistyka* [New Ukrainian icon of the 20th and early 21st centuries: traditional iconography and new stylistics]. Zhovkva: Misioner.

Стаття надійшла до редакції: 07.03.2019

ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ИКОНОПИСИ

Цугорка Александр Петрович
Профессор, Национальная академия изобразительного
искусства и архитектуры, Киев, Украина

Цель статьи – рассмотреть тенденции, выявить перспективы развития украинской иконописи XXI в. в контексте возрождения национального сакрального искусства. Методология исследования. Используются историко-сравнительный метод (для исследования динамики развития стиля украинского барокко), метод стилистического искусствоведческого анализа (для определения особенностей технико-технологических приемов и живописной стилистики в творчестве современных украинских иконописцев), типологический и системно-структурный методы (для выявления индивидуально-стилевых особенностей сочетание традиций барочной иконописи с академической техникой и новаторскими тенденциями). Научная новизна. Выяснена специфика синтеза украинской академической живописи с художественными традициями, сложившимися в эпоху барокко в контексте развития сакрального искусства Украины конца XX – начала XXI в.; исследованы творческие методы и эстетические принципы ведущих современных отечественных иконописцев; рассмотрены тенденции и перспективы развития барочных иконописных традиций в украинском сакральном искусстве в соответствии со спецификой пространства социального искусства XXI в. Выводы. Украинская иконопись XXI в., сохраняя колорит традиционного сакрального искусства и национальной культуры, сложившийся на протяжении многовековой истории, открыта для новых художественных тенденций. Сейчас происходит синтез новых тенденций, новаторских художественных решений и традиционных мотивов национального церковного искусства разных периодов. Иконопись эпохи украинского барокко, характеризуясь уникальными стилистическими признаками, принципами эстетично чувственной и духовной красоты, для многих современных художников является основой художественного поиска, синтезированного подхода и авторской стилизации, органического сочетания древних иконописных традиций и современных эстетических требований, которые проявляются в усилении реализма, народной символики, натуралистических черт воплощения образов национальных идеалов.

Ключевые слова: современная иконопись; сакральное искусство; украинское барокко; авторская стилизация; синтезированный подход; иконописные традиции.

**MODERN UKRAINIAN
ICON PAINTING TRENDS**

Oleksandr Tshorka

*Professor,**National Academy of Fine Arts and Architecture,**Kyiv, Ukraine*

The purpose of the article is to determine the prospects for the development of Ukrainian icon painting of the 21st century in the context of the revival of national sacred art. Methodology of the research. The historical-comparative method was used to study the dynamics of development of the Ukrainian Baroque style; the method of stylistic art history analysis - to determine the features of technical and technological methods and pictorial stylistics in the works of modern Ukrainian icon painters; the typological and system-structural methods - to identify the individual style features of baroque icon-painting traditions with academic technique and innovative trends combination. Scientific novelty. The research has developed the specificity of the synthesis of Ukrainian academic painting with the art traditions established in the epoch of Ukrainian baroque in the context of the development of sacred art in Ukraine in the late twentieth and early twenty-first centuries. Creative methods and aesthetic principles of leading Ukrainian icon painters have been studied. The tendencies and prospects for the development of baroque icon-painting traditions in Ukrainian sacred art in accordance with the specifics of the social art space of the 21st century are indicated. Conclusions. Ukrainian icon painting of the 21st century is open to new artistic trends, while maintaining the unique flavour of traditional sacred art and national culture that has been developed over a long history. Now there is a synthesis of new trends, innovative artistic solutions and traditional motifs of national church art from different periods based on the development of a huge artistic heritage. The icon-painting of the Ukrainian Baroque epoch, characterized by unique stylistic features, principles of aesthetically sensual and spiritual beauty, for many contemporary artists is the pillar for a creative quest, a synthesized approach and author's pasticcio, an organic combination of ancient icon-painting traditions and modern aesthetic requirements, which are reflected in the strengthening of realism elements, folk symbolism, and naturalistic features of national ideals typification.

Keywords: modern icon painting; sacral art; Ukrainian baroque; author's pasticcio; synthesized approach; icon-painting traditions.